Az emberi művelődés egyes korszakaiban a kultúrának nem minden ága fejlődik azonos mértékben és ütemben. Ez már a humanitás, az ember-mivolt két fő komponensének területén – ti. az értelem és a máig egységes nevet nem kapott intuitív, művészi, érzelmi, irracionális, mitologikus, vallási stb. téren – is megfigyelhető, még inkább az egyes művelődési és művészeti ágak: tudomány, technika, irodalom, zene képzőművészetek stb. tekintetében. A XVII. század vége és a XVIII. század közepe közé eső időszakban elsősorban persze Nyugat-Európában – különös hangsúlyt kap *a társasági és viselkedéskultúra*. „Társaságon" ekkor elsősorban az ipari forradalom, a polgárság előtti műveltségű, postfeudális társadalmi osztályokat: az „udvari embereket" kell érteni Ebbe a fogalomba persze nemcsak az aulikus rétegek tartoznak, hanem a többé-kevésbé előkelő és jómódú nemességnek és papságnak az említett társadalmi evidenciák iránt érzékeny minden rétege. Faludi is két könyvének elöljáró beszédében „a magyar nemességhez" szól általában, s annak „ótalma alá bízza munkáját".

Ez a „társaság" lehetett anyagilag nagyon is alatta az egyre módosabb polgárságnak s a kiemelkedő értelmiségi rétegnek, ám benne testesült meg, ő hordozta a kornak említett tendenciáját: a viselkedéskultúra központi szerepét. A fordított művek által mintegy a magyar valóságba helyezni, magyar társasági igényként feltüntetni az ilyen célzatú műveket persze – illúzió. De hasonló illúziókat a korban nemcsak Faludi Ferenc táplált Magyarországon. Témánk szempontjából nagyon fontos, hogy ezt a társaságot elsősorban a beszélgetés köti össze, s hogy a beszélgetés, társalgás fő jellemzője nem az okoskodás, tudóskodás, hanem a szellemes, okos „csendes nyájasság". Ekkor jönnek létre a társalgási szalonok meg az olyan levelezések, melyek nem információkat közölnek, hanem nyájas, értelmes szellemeskedést, – ekkor szaporodnak el az olyan művek, mint az egy társaságban történő elbeszélés, amilyen például a Faludi fordította *Téli éjszakák* is.

Tehát társasági, társalgási és viselkedési kultúra . . . Ezeknek különösen két tényezője került az érdeklődés, vitatás, fejlesztés középpontjába: *a társadalmi erkölcs* és a *nyelv*. Az előbbi persze nem volt föltétlenül szerves kapcsolatban a vallási erkölccsel – bár efféle moralizáló törekvések is megfigyelhetők –, sokkal inkább a szokással, illemmel, divattal, konvencióval, hierarchiával . . . Bennünket ezúttal az utóbbi, a nyelv érdekel inkább, erre korlátozódunk tehát. Az új értelmű udvari emberré való kiművelés ugyanis nem történhet meg a régi nyelven, minden ország kialakítja a maga új „udvari" társalgási-társasági nyelvét – mely egyben viselkedés és erkölcs is, illetve fordítva: a viselkedés és az erkölcs a nyelvi viselkedésben tükröződik és realizálódik. A nyelv válik a legfőbb, szinte anyagi kommunikatív és szemiotikai humánummá: a társasági szórakozás és szórakoztatás válik a nyelv legfőbb funkciójává. Nem közölni akarnak – szórakozni, játszani, elméskedni bölcs, maximákba, aforizmákba formált szellemeskedésekkel, és kihasználni a nyelv szórakoztató lehetőségeit. „Nyelvén tapogatjuk szívét akárkinek, hogy dolgát értsük" – mondja Faludi is, majd később az egyik maximában: „A nyíl általveri a testet, az ártalmas szó a lelket . . . Úgy vegyük és adogassuk a szót, mint a levegő eget, mellyel lélekzetet kapván, magunkat is és másokat is éltetünk."

Magyarország elé persze a mondott időben sokkal fontosabb: egzisztenciális nemzeti, társadalmi, művelődési kérdések meredtek; az egész nyelvcentrikus társadalom- és művelődési képlet csak fordítások formájában kerülhetett felszínre. Ám mire ezek a fordítások megjelentek, az 1770-es – 80-as években a mi társadalmunkban is reális szükségletté vált az „udvari", illetve általában a nemes ember európai szintű társasági kiművelése. Ez nálunk még fokozottabb mértékben nem történhetett a régi nyelven, ahogy az irodalmat, ahogy a tudományt sem lehetett előbbre vinni a régi nyelven. E régi nyelv – elsősorban a prózára gondolok – a nemzeti sors és vallási harcok hordozója-kifejezője volt, máskor a magánélet kedélyes vagy dühös-keserű közvetlenségével dolgozott. A 18. század közepére azonban felmerült a nagy feladat: a valóságos, beszélt nyelven megteremteni az „udvari ember" társalgási nyelvét, mely – és ez nagyon fontos – minden különösebb beavatkozás nélkül a kor művelődési eszményétől determinált *szépirodalom* nyelve is lehessen, legyen. (Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy a természetes beszélt nyelv mint szépirodalom, mint művészi nyelv csak Mikes Kelemen esetében realizálódik, de még nála is csak eredeti művében.) Faludinak be kellett avatkoznia, módosítania, válogatnia kellett hogy megteremtsen egy olyan magyar udvari társalgási nyelvet, mely – most már a verses költészetet is beleértve – a szépirodalom nyelve is lehessen. Hogy ez milyen mértékben sikerült neki, arra legjobb példa az, hogy költeményeinek szinte minden szava, fordulata előkerül mint társalgási szó, fordulat prózai fordításaiban vagy éppen a nyelvi és stiláris készelemeket tartalmazó „jegyző

könyv"-ében. Faludi e tekintetben bámulatos művészi és gyakorlati érzékkel dolgozott, azon pedig senki se csodálkozhat, hogy e munkája során akadtak halva született próbálkozásai is, hiszen még a legügyesebb artistának is vannak eltévesztett szaltói.

Hogyan is lehetne néhány példával, szemelvénnyel ilyen szűk időhatárok közt illusztrálni és érzékeltetni azt a nyelvi és művészi leleményességet, mellyel Faludi a magyar költői nyelvet a régitől az új felé, a félútig tudta előre mozdítani? Legelsőül talán azt a szándékot kell megemlíteni, melyet már Goethe is megfogalmazott, hogy ti. a valódi szépen nem látszanak a mesterségbeli fogások nyomai. A nyelvre nézve ez ezt jelenti, hogy a nyelv úgy legyen művészi, a beszélt nyelvtől elkülönülő, hogy ez ne lássék rajta. Faludi nyelvi viselkedésében is azok a legszebb s legmodernebb mozzanatok, melyekben úgy alkot nyelvi művészetet, mintha csak beszélne. A tagolás, a mondatmelódia persze általában érzelmi vagy játékos fogantatású, de mégis élő, valódi, művelt és művészi *beszéd*. Hallgassuk csak: „Nem gyűlölhetem Kazimírt, nála nélkül nem lehetek, szárazon, vizen addig keresem, míg életem hallad: és ha a föld el nem nyelte, vagy az ég fel nem ragadta, reméllem, feltalálom. Erre ment, én is már megyek." A legelső lépésnek ezen a kidolgozott egyszerűség, természetesség útján a klasszikus és barokk mondat – mint szembeötlően mesterséges (és szép) alkotás –, lebontásának kell lennie: ez utóbbi típusú mondatnak vagy inkább periódusnak, körmondatnak boltíves szerkezetét egy egyenes vonalú, lineáris, de ismétlésekkel, paralelizmusokkal, sőt ügyesen közbeszúrt pongyolaságokkal természetes folyásúvá kell tenni. A sok ezer közül legyen elég ez az egyetlen mondatsor: „Hogy éltem, nem szégyenlem; hogy meghalok, nem bánom; se nem utálom, se nem kedvellem felettébb ezt az árnyékvilágot; készen s vigadozva várom csendes kimúlásomat." (Nagyon könnyen s hatásosan lehetne grafikusan is szemléltetni, hogyan lesz a barokk ‖ menetből ilyesféle ‖ = ‖ = ‖ = = ⚲ ⚲ ‖ = ⚲ — természetes beszédmenet.) Persze ez is csinálmány, raffinált tudatossággal van felépítve, de a természetesség és értelmes célszerűség *látszatát* kereső, sugalló raffináltság a kor minden szellemi, sőt anyagi alkotásának is korszerű jegye – gondoljunk csak a rokokó zenére, idillre vagy éppen a kertkultúrára.

A természetes, egyenes, a póri beszédnek még az a funkciója is hiányzik belőle, hogy azt mondja, ami szavainak, mondatainak közvetlenül a tartalma. Különös őszinteséggel tolmácsolja Faludi fordított szerzőjének elvét: „. . . ne derüljön . . . ki teljes világossággal mondásid értelme: hadd fejtegessék." Olyan tétel ez, melyből levezethető a késő barokk és a rokokó egész művészeti rendszere. Kiderül, hogy a látszat, a felszín, a kendőzés művészete ez. Nem véletlenek Faludi szövegeiben az olyan szép szavak, mint „színes, hímes" – ti. ez a beszéd nemcsak logikai tartalmakat kommunikál – sőt azt a legkevesebbet –, hanem ornamentikát, díszítményeket, hímes beszédet. A díszítmény persze nemcsak szépít, egyben eltakar is. Ami valódi szívnek, érzelemnek, „természet szerént való jó, foganatos indulat"-nak látszik, azt a „bölcs tanács" (tanítás), az értelem kedélyeskedéssé, ingerkedéssé, szellemességgé formálja, nemesíti – és hamisítja. Így, ami valónak látszik, az többnyire játék és tréfa: az utóbbin sokszor vidám ötletességet, szellemességet, akár szellemeskedést kell érteni. Különös, milyen nagy hely jut Faludi (kölcsönzött) gondolatrendszerében az ebben az értelemben vett „tréfának", melyet a tudomány fölé helyez: „Hihetetlen mélységes titok vagyon a tréfákban" – mondja egy helyen.

Faludi nyelvi és stiláris újdonságainak megértése végett érintsük most röviden: hogyan jön létre ez a látszatokra, kedélyre, a tartalom játékos, szellemes vagy poétikus elkendőzésére épülő, új társalgási nyelv, mely – újból hangsúlyozni kell – automatikusan művészi-költői nyelv is. Első teendő: a válogatás. Kiválogatása azon szavaknak, szókapcsolatoknak, bölcs mondásoknak, közmondásoknak, melyek alkotó elemei lehetnek a nyájas, szellemes udvari társalgásnak. (Természetesen e válogatás nem mindig jár teljes sikerrel – különösen a régi nyelv nem egy formája lett ma már szinte megfejthetetlenné, ugyanakkor szívbéli melegséggel köszöntjük az ilyen ismerősöket: „térdet, fejet hajtván egymásnak", „első vagy, kit szívembe írtalak" stb. stb.) Legfontosabb azonban mégis az: meglepően széles az a spektrum, melyből Faludi nyelvünket gazdagítja: régi és korabeli, vallásos, tudományos és mindennapi nyelv, aztán – amit különösen értékelni szoktak – a táji-népi beszéd. Mindezek tekintetében sok-sok sajnálatos veszteséget kell megállapítanunk, ha Faludit olvassuk. Milyen kár, hogy kiestek a magyar nyelvből olyan szemléletes szavak, kifejezések, mint *például: héjjáz* (vö. fennhéjáz), *megrekken* ('megszédül, megbódul, elfúl', vö. rekkenő hőség), *süveget vet* (gyorsan lekap), *vérszem* (önálló használatban), *virraszt* (ebben az értelemben: ébreszt), *hajadonon* (vö. hajadonfőtt) stb. stb. Másrészt igaz, hogy ma egy kissé különösen hangzanak az „udvari" nyelvbe ültetett ilyen

fordulatok: „Hadd tudjam már egyszer: széna-e vagy szalma", vagy: „ezt az asszonyságot is a *hetes vászon* közé számlálá az úr". Viszont plasztikusan, általános emberien szép az ilyesmi: „ha jártáni erőm lészen", „ezen álló helyemben kimondom" stb.

Akárhogy van is, maga a sokszínű törekvés rendkívül modern. Nem a Faludi hibája, hogy ez a fordításnyelv nem bírja könnyen asszimilálni, beépíteni a népi nyelv szavait, fordulatait. De persze sok egyéb magyar nyelvi sajátság se könnyedén hajlik rokokó társalgási nyelvvé. Tudja ezt maga Faludi is: „... fordításomban néha csak mellette találtam járni [:csak megközelítettem] a spanyol authornak; ki [:mi] akadékos, szeges munka az idegen nemzetnek nyelve járását, s annak tulajdonát szakasztott úgy magyarossan ejteni". Valóban: erre a nőies lágyságra, zenélő puhaságra törekvő társalgásmodellbe nem egészen illik például a szalonnás-pálinkás früstököt fogyasztó magyar nemes szájába adni az ilyen, egyébként kitűnően hangulatos, előkelően hétköznap feletti választ: „Mint nyugodtak [az éjjel] az urak? – *Csendessen, édessen.*" Valósággal a versnyelvhez közeledik ez a stílus, amikor arra a kérdésre: hogy tetszik az elmondott történet? – a fenti urak így felelnek: „*Ékes, rendes, mulatságos.*"

Amikor, bárhova nyúlva is, nem találja ilyen szakasztott mását az idegennek – akkor alkot ő maga. Persze nem semmiből: meglevő nyelvi elemeket alakít, formáz át, hoz újszerű kapcsolatba. Nyelvi újításainak funkciójáról majd később ejtünk szót, most minden kommentár nélkül megemlítünk néhányat: az asszony méhében a magzat „ártatlan, *szóllatlan*", *lekörömséli* (sima arcáját): van egy *körmös* szó (Faludi nagyon szereti), ebből csinál egy igét: *körmösöl* ('karmol') > *körmösöl* ~ *körömsél. Bányászna* a. m. 'ásvány' *ragyogvány* = 'csillogás'. Érdekesek az olyan analógiás, kontaminációs alkotások, mint például *rútalmaz*: a *rút* és a *szidalmaz* összeötvözésének eredménye.

Nagyon érdekes Faludi magatartása az olyan esetekben, amikor egy idegen nyelvnek „szavajárását" még megközelítőleg sem tudja „szakasztott úgy magyarosan ejteni"; ilyenkor a nagy nyelvi feldúsulások korszakainak – például a kereszténység felvételének, a XV. századnak: az európai vallásos irodalom megmagyarodása korának – legtermészetesebb eljárását alkalmazza: a tükörszót, illetve a tükörszintaxist. Faludi nyelvének ez az aspektusa van a legkevésbé feldolgozva, ti. ehhez az eredeti és a fordított szövegnek szóról szóra, mondatról mondatra haladó összehasonlítása szükséges. Ezt persze én sem végeztem el (nem a kedv hiányából!), de sok szóról, szerkezetről anélkül is lerí, hogy egyszerű tükörfordítás: „szépen mosdott erkölcs", vagy például az *akarom* formának 'örülök neki' jelentése, avagy az ilyen mondat: „egy gyönyörűséges térség adá vala magát elő" = mutatkozott, tárult eléjük. – Néha Faludi is fél, hogy a magyarítás nem világos, ilyenkor zárójelben (vagy anélkül) odateszi az idegen szót is. Például: „al incognito, ismeretlenül" (aurum potabile) eresztett arany", „álnokul csatlott beszéd (sophisma)". De azért a tükörszó csak ritkán lesz élő, szerves magyar szóvá, nem lesz, mondjuk, amikor Faludi a *Grániákat* ezzel magyarítja: „Kegyelemistenségek", vagy az ilyesmi: „megvártam, hogy ... tisztelőim ... nagy udvari *farkkal* kísérjenek" – a francia *queue* valóban farkat és kíséretet, sleppet, sort is jelent (vö. faire la queue: sorban állni valamiért). Ugyanakkor kétségkívül nyelvgazdagítás egy ilyen közmondás tükörfordítása: „Addig ne lépjetek vízbe, míg kövét nem látjátok."

E tükörkifejezéseket, különösen a mondattani természetűeket szívesen sorolják a régi latinizmusok közé, holott Faludi latinból szinte nem is fordított. Én inkább annak leszögezését tartom fontosnak, hogy miként a régi szakrális, például bibliai szövegek fordításában nem ügyetlenségből van annyi latinizmus, hanem mert ennek nyelvi fordulatait, szintaktikai megoldásait a szöveg sérthetetlenségének, megmásíthatatlan kellékének tartották. Ugyanígy állunk Faludival, aki a francia, olasz vagy német mondatszerkezeteket, vonzatokat azért hagyja meg, mert úgy véli: ezek szerves kellékei az úri, művelt, udvari társalgási nyelvnek. Az idézendő szövegben – például! – az említett nyelvek függőmódjainak (conjunctivus, subjonctif, congiuntivo) törvényei – és nem latinizmusok – tükröződnek a „magyartalan" feltételes vagy felszólító módok alkalmazásában. „... oly mélyen bevágtatott lovával az útvesztő erdőbe, hogy már ki nem *tudna* menni belőle"; kürtjével „többször jelt ada magáról népének, hol *vólna*"; „... jobbnak találá, hogy Felisenusért *küldené* őket, minthogy *tudnák:* merre *vólna*" stb.

Mindennek aprólékos vizsgálgatása helyett térjünk inkább Faludi nyelvformáló munkájának funkciójára. E téren fog ugyanis kiderülni, hogy – a hagyományos felfogással szemben – Faludi legalább olyan messze esik Pázmánytól, a prózaíró Zrínyitől, mint Vörösmartytól, illetve legalább annyira közel van. Mindenesetre szervesen beletartozik a Balassi utáni költői nyelvnek főleg Gyön-

gyösiben, Amadéban kibontakozó új vonulatába, s *e téren* elődje Vörösmartynak. Faludinak ezt az újságát csak szemantikai, jelentéstani meggondolások alapján lehet definiálni. A régi magyar nyelv szemantikai struktúráját a zártság, az erős konkrétság, az erős kontúrok és bizonyos monoszémia (egyjelentésűség) jellemzi. Különösen prózában ez a nyelv elsősorban fogalmakat s fogalmi nyelvre lefordítható érzelmeket, indulatokat közöl. De már Rimayval megindul ennek a szemantikai zártságnak a fellazulása, a szigorú kontúrok ellágyulása, a szókapcsolatok, elsősorban az ige és bővítménye, jelző és jelzett szó, illetve az összetétel tagjai közötti ozmózis, a jelentéstartományoknak egymásba átszivárgása. De ezzel a maghasadás-kezdeménnyel egy időben egy látszólag ellentétes tendencia is megjelenik: egy magfúziószerű jelentéssűrűsödés: a régi analitikus nyelvi gondolkozásnak, a külön szavakba eső jelentéstani lomposságnak, hosszadalmasságnak, körülményességnek lerövidítése, például jelöletlen összetételekbe való sűrítése („*szavatudó* tudós öreg"), az alaktani teljesség lecsonkítása, mondjuk: a határozóknak *való, levő* stb. szavak nélkül közvetlenül jelzői funkcióval való felruházása. Bármilyen szép, helyes is például az ilyen kifejezés: „az egyikből a másikba nyíló szobáknak hosszú rendét" – rövidesen más megoldásokkal *kell* élnie a magyar költői nyelvnek, hogy – mondjuk – a shakespeare-i sor tartalmát bele lehessen szorítani az ötödfeles jambus metrumterjedelmébe. A sűrítés nagyon jól megfigyelhető az olyan szavakon is, mint például „bészínlette magát" = képmutatással behízelegte magát, vagy az ilyeneken: „Szeresse meg Isten minden kívánt jóval" = szeresse és áldja meg. A mai ember persze már nem érzi, milyen sűrítés, tömörítés ment végbe az olyan – Faluditól feljegyzett – formákban, mint *istenelem, nehezlem, uralok* valakit, vagy akár ebben: *sokall.*

De térjünk vissza a fogalmi közlés elsődlegességének visszaszorulásához természetesen elsősorban a művészi, költői nyelvben és a szinte öncélú úri, udvari társalgásban. Mit akar ezekkel közölni az író, költő, társalgó? Semmi esetre sem a konkrét, direkt tárgyi vonatkozású jelentésmagot, hanem a jelentésmag körül kialakuló holdudvart, mely hangulati elemekből, szubjektív viszonyulásból és a környezetből, a kontextusból alakul ki. Az információelméletben és a jelentéstanban úgy jellemezzük ezt a jelenséget, hogy a dezignáció (a közvetlen tárgyra iránvulás) helyébe a konszignáció (a mellékjelentések összege) lép, miközben ellágyítja, felpuhítja, vibrálóvá teszi a jelentés eredeti konkrét, zárt határvonalait.

Ennek a nyelvalakító munkának egyik legfontosabb fázisa, mely egyidős a nyelvvel, de egyes művészi irányzatokban, így például a manierizmusban, a barokkban felgyorsul, az, amit a nyelv metaforizálódásának s egyben polifonná válásának mondhatnánk. Rövidre fogva, arról van szó, hogy a szóba, kifejezésbe beleépül egy képes, metaforikus jelentészóna is, nagyon sokszor ki is szorítja az eredeti konkrét magot (például a szólásokban, közmondásokban), de rendszerint sokáig együtt él a kettő. Faludi költészetében a természet megszemélyesítő festése például rokokó hiteltelenséggel áll előttünk, ti. nem érződik benne a polifónia, érződik ellenben, hogy a metaforikus-perszonifikáló jelentés csak ráaggatott dísz, mintha mindenütt ott lenne a „mint" hasonlító kötőszó. (A hasonlat, ismeretes módon, a metaforát megelőző stilisztikai fok.) Ebben a világban szebb a régi, monofon, naiv szemlélet, például amikor a *szemtelen* még a 'szem nélküli, vak' jelentésben szerepel. De azért nem szabad nem megérezni a világos tendenciát a metaforizálásnak legalább félútja felé. Igaz: ez még nem szimbolizálás, de sokszor már nem is az allegória vagy az embléma uralma. Ilyen, két, egyformán érvényes jelentésű nyelvi formákat már láttunk, s a továbbiakban is találkozunk majd velük. Megemlíthetjük például a *legyalázz* igét, mely ilyen értelemben is előfordul: „egy erős nyakon csapással legyalázza", vagy ott van a *vérszem,* mely ekkor még önállóan is él. Hasonlóan beszédesek az olyan formák, melyekben Faludi – például – „egy *fennkölt* [:kiemelkedő] dombocská"-ról beszél, vagy híres vallásos versének „Vérrel *buzgó kékeid*" fordulata, ahogy máshol sem tekinthetők szimplifikált jelentésű kifejezéseknek ezek: „Tüzet lobbant pillantása", „Tüzes rózsát nyit ajaka", „Hajnal hasad ajakával", s már-már Vörösmartyt idézi az ilyesmi: „Tüskébe keverem áruló testemet".

Ez a nyelv a mondottakon kívül közölni akar még valami újszerűt: zenét. Beszédzenét persze, beszédmelódiát, a beszélt nyelven túlmutató és az új költői nyelvet előlegező szép beszédritmust, csinosan arányos tagolást, szinte tánchoz, dalhoz illő beszédmozdulatokat. S mindezt az újat Faludi *tudatosan* alkalmazza (ebben különbözik a nagyobb művész Mikestől), mindezzel távolodik el Pázmánytól, Zrínyitől, az emlékiratszerzőktől, regényt magyarítóktól, és – közeledik, de csak közeledik, a közelgő nagy nyelvi forradalomhoz: a romantikus nyelvhez. Bár Faludi sem a jelentés-mag-

hasadást, sem a magfúziót nem tudja tökéletesen és következetesen előállítani, ma mégis ez irányú kísérleteinek kell a legtöbb figyelmet szentelni. Erre az új funkciójú magyar nyelvre a mondottak után elég egy-két példát idézni: a hajót telerakták lámpásokkal, „kiktől *széjjel csillagzott* a tenger"; „csaknem *fortyant* mérgében" stb.

Ha ezek kapcsán megnézzük szókészlet-gyarapító munkáját vagy a régiségből, illetve a nép-, tájnyelvből vett szavait, de akár tükörkifejezéseit, egyértelműen kirajzolódik az a *művészi* szándék, hogy Faludi nem archaizálni, nem népieskedni akar, nem is magyarítani, hanem olyan nyelvvel operálni, melynek jelentésrendszere már vagy még nem kristályos átlátszóságú, hanem az a bizonyos ködszerű, hangulati, sejtelmes, izgatóan, ingerlően félig értett holdudvar kíséri.

E munkájában különösen jelentős a népi szókészleti elemek felhasználása. E téren sok a jóakaratú félreértés és túlzás. Legfontosabb annak hangsúlyozása, hogy Faludi nem a herderi népiességet gyakorolja, melynek értelmében a népnyelv a legősibb, legigazabb, leghelyesebb, legromlatlanabb nyelv, minden nyelvhasználat őspéldája, hanem egyszerűen azért, mert gyakran homályos jelentésével, olykor tréfásnak vagy szokatlannak ható nyelvalakjával a művelt társalgás és az ehhez társuló költészet kellemes, élénkítő, sejtető atmoszféráját tudja felkelteni. Éppen olyan ornamens, mint az előbbiek. Valamit azonban hozzá kell tenni. Szörényi László a Faludi-prózaválogatáshoz írt okos stílustanulmányában helyesen jegyzi meg, hogy Faludi nem stílus- és esztétikai ideáért fordul a néphez – csupán fordulatokat, megoldásokat keres a népnyelvben... De van itt egy fel nem vetett kérdés: mért nem fordul a néphez a szintén stílusújító szándékkal alkotó-fordító Bessenyei, Báróczy, Kazinczy? Igenis, Faludi nagy telitalálatai közé kell számítani, hogy felfedezi: a népnyelv kijegecesedett fogalmazásaival, szép-szokatlan hangzófordulataival vissza lehet adni a monofon régi nyelv helyébe lépő új, sűrített és metaforizálódó nyelvét.

Ami a szókapcsolatokat, szósorozatokat, mondattagolási elveket illeti, itt megint egy, a logikain túlmutató funkció a szembeötlő. Ennek leggyakoribb formai tükrözői a szóformák megnyújtása, a jelzős kapcsolatok, a halmozás-ismétlés, a szinonimika és az ezzel rokon ikerszók kedvelése. Vegyük őket sorba: a hosszú, meghosszabbított szóformáról már régebben megállapította Bárczi Géza, hogy azért terjedt, mert jobban, színesebben, változatosabban meg tud oszlani rajta a szómelódia, mint például az egyszótagú szavakon. Faludinak ilyen, kétségkívül nyelvzenei indítékú szóhosszabbításai leginkább a névmások, határozók, melléknevek kibővítésében mutatkoznak meg: *ugróssan* ('szökellve'), *kerekes* ('kerek'); a határozószók közt legfeltűnőbb az *-an, -en* képzővel való funkciótlan, de kellemes hanghatást kiváltó bővítés: *aliglan* (sőt: *aliglen*), *pediglen, míglen* stb. Más példa: a *csillagzat* Faludinál még semmivel sem bír több logikai jelentéssel, mint a *csillag*, ám a kis megtoldás egy előkelőbb nyelvi világba sorolja a szót. Az igeképzők közül legjobban kedveli az eredetileg gyakorító – *-kodik, -kedik, -gat, -get,* ritkábban a *-kozik, -kezik* formákat. Így jön létre – mondjuk – a *tetszeskedik* ('valaki tetszését megnyerni igyekszik vagy megnyeri'), *alkon(y)kodik*, köztük sok, *ma* semmi újszerű benyomást nem keltő forma: *epekedik, reménykedik, törekedik* stb. A gyakorító képzőről közismert, hogy eredeti logikai funkcióját egyre inkább átveszi a becéző, kedveskedő és játékos funkció. Az „egy darab tehénbőr *fődögette* testét" vagy a *küzd* helyett használt *küszködzik* formákban a képző csak díszítmény vagy melodikus funkciójú. (A versben természetesen Faludi is előnyben részesíti a sűrítő összetételeket, összevonásokat, mint például az ilyet: „*kedv legelő* nyájasság".) A simogato, lágy hangzás kedvéért még a grammatikai evidenciát is félreteszi: *meggyanúlván*-t csinál a ridegebb, szárazabb, kevésbé zengő *meggyanítván* helyett.

A jelzők kérdése: a modern költészetnek talán egyik leghatásosabb eszköze az a jelző, mely semmivel nem bővíti a jelzett szó jelentését, de valami poétikus fölösleget, azaz mégis jelentésbővítő, -tágító, esetleg elmosódott holdudvart von a jelzett szó köré. Máskor a szokatlan, gyakran ellentétet rejtő kapcsolattal mintegy esztétikai villamos szikrát vet, a szellemesség önkéntelen fel- és elismerését váltja ki. Ismeretes, hogy Faludi gyűjtötte a neki tetsző jelzős kapcsolatokat; hadd mutassak be egy-kettőt a sok-sok közül: *kevély kacér tánc, páros szeretet, zsíros hazugság*; a birtokosjelzős kapcsolatok közül: *böjtnek dereka, természet csúfja* stb. . . . E jelzős kapcsolatokat olvasva nem csak azt lehet megállapítani: milyen gyorsan kopik a nyelv, hiszen ma már semmi esztétikai többlet nincs az ilyesmiben: *sehonnai ember, örvös galamb, kopár mező, farkasordító tél, haspók ember* – ugyanakkor azt is látni kell: Faludi a maga korában milyen ügyesen használta fel az olyan kapcsolatok újszerűségét, mint *körmös oltalmazás, hanyatlott árnyék, hímes palota, lelkem mása, agg álnokság fiatal szép arcon* stb. Ha pedig elolvasunk egy ilyen mondatrészletet: „Ott már

szelídülni . . . kezdett az erdő . . . közbe-közbe *lapos* hantok, *gyöpös virágos* völgyek, *legelő* mezők, és *hizlaló* rétek . . ." – úgy villódznak a jelzők, mintha vízben szökellne a fényük.

A szókövetkezések zenés, játékos megszerkesztésében legfontosabb szerepet játszanak az ismétlés és halmozás különféle fajai. Még a laikust sem hagyja közömbösen egy ilyen mondat (a sok ezer közül): „Íme a vadon erdőnek setétes öble a te világos ékes palotád, a sértő tüskés öszvény, kin járunk, a te kies mulató lugasid, ez a néma magánosság a te zengő vig udvarod, az ártalmas fenevadak a te udvarlóid, a fű és gyökér elédeled." Az ismétlő, halmozó szerkezetek néha valami fokozást rejtenek, máskor két-két szinonima fog kezet, és lendíti táncos mozgásra a mondatot, hoz létre játszian ingerkedő vagy andalító hullámzást, lüktetést. E típusba tartoznak például az ikerszók is: *horgas-borgas, kereng-forog*. E mondatritmusba belejátszik az is, hogy az ilyen felsorolás, halmozás, a mondattagoknak közös vezérigére fűzése stb. elkerülhetetlenül a nominális mondat felé visz, ennek névszói tárgyiassága a pattogó-táncoló tárgyak mozgását idézi fel. Hallgassunk csak bele egy ilyen mondatba: „Asszony forma kép volt, ruhátlan, szeme bekötve, haja széllel, jobb kezében mezítelen pallos, balkezében serpenyős mérték, lába alatt a kerekes világot képzelő [jelképező, ábrázoló] golyóbis, homlokán ily írás . . ."

Egyik legszellemesebb megoldása – a Faludié, a fordítandó mintában nem lehetett meg – a felsorolás két párjának rokonértelmű és rokonhangzású összecsendítése: „*kér és könyörög*, hogy én őket innen elemeljem, *elvigyem, elvegyem*"; „. . . az istenek . . . *előmbe ölembe* kerítik magzatomat"; „Penelope vásznát szőni, *verni, varrni*", és aki magában a véletlent emlegetné, annak százával tudnék még idézni hasonló párosításokat . . . Nem tudom, milyen példa-minta nyomán szerette meg Faludi, de nagyon megszerette a figura etymologica-szerű, illetve nyomatékozó tőismétléseket. Ilyesmikre gondolok: *csalton csalják, félten fél, mentést ment, kőnél kővebb* stb. Befejezésül pedig említsük meg a nyelvi megszerkesztettségnek azt a – nyilván idegen példán tanult – szép formáját, amikor Faludi egy vezérigére fűz fel andalító vagy pergő menetben több igenevet. Ha néha belegabalyodik is, méltányosabb egy ilyen példán bemutatni az eljárást: „A vadon erdőkön, kietlen pusztákon *kell laknod, terítened* asztalodat, *vetni* ágyadat, szárazon, tengeren *bujdosnod*, fogságon, rabságon *általmenned, felkeresned* gyermekeidet."

Méltánytalanul kevés időt tudtam szánni Faludi nyelvezetének Janus-arcú szépségeire, átmenetiségében is előremutató megoldásaira. De talán nem oly súlyos a méltánytalanság, ha azt is tudomásul vesszük, hogy Faludi nyelvének korabeli tényleges hatása – akárcsak a Mikes Kelemené – nem számottevő. Inkább dicsérték, mint követték. Ezt a tényt ugyan a korszerű determinációkkal lehet és kell magyarázni, ahogy a költői-művészi, finom társalgási nyelv létrejöttét is. Nagyon jól leírható szükségletek hozták létre ezt a nyelvezetet, s nagyon jól leírható, ellentétesen ható szükségletek tolták, bármily gyöngéden, útfélre. A politikai, gazdasági és nemzeti függetlenség gondolata, a művelődés és szellemi csinosodás a maga új intézményeivel, az esztétikai ízlésben rövidesen bekövetkező változás: a romantika, s vele a polgárosodás egy más típusú, más gazdagságú, más teherbírású nyelvi rendszerre rakták az új feladatokat, de – tegyük hozzá – e más nyelvi rendszer megteremtésének alapjaihoz a derék Faludi Ferenc is hozzájárult néhány téglával s némi nyelvépítő, nyelvalkotó technológiával is.

Martinkó András